

I. ROZPRAWY

ANNA KLIMASZEWSKA (Gdańsk)

Z dziejów francuskiego prawa cywilnego. „Rozporządzenia” pierwszego prezydenta Parlamentu paryskiego Guillaume’a de Lamoignon

„Nowe teorie to koncepcje kilku jednostek; dawne maksymy odzwierciedlają ducha wieków”¹ – twierdził Jean Étienne Marie Portalis, główny redaktor napoleońskiego *Kodeksu cywilnego* z 1804 r. I rzeczywiście, można mieć nieodparte wrażenie, że słowa te przyświecały działalności ustawodawcy z początku XIX wieku. W *Kodeksie procedury cywilnej* z 1806 r. powielono *gros* rozwiązań *Ordonnance sur la réformation de la justice civile* z 1667 r., do czego zresztą jawnie przyznawali się członkowie napoleońskiej komisji kodyfikacyjnej w materiałach z prac przygotowawczych². Do stworzenia *Kodeksu handlowego* z 1807 r. wykorzystano w przeważającej mierze *Ordonans o handlu* z 1673 r. i *Ordonans o marynarce* z 1681 r.³, zaś *Kodeks leśny* z 1827 r. stanowił uzupełniony i skorygowany *Ordonans o wodach i lasach* z 1669 r. Zasada kopiowania przepisów *ordonansów* Ludwika XIV przez napoleońskie komisje kodyfikacyjne odnosiła się również do procedury karnej⁴. Rzadko jednak podkreśla się znaczenie prowadzonych w XVII w. prac kody-

¹ *Exposé général du système du code civil, considéré dans son ensemble et dans ses diverses parties, fait par M. Portalis, dans la séance du corps législatif du 3 frimaire an X (24 novembre 1801)*, [w:] J.G. Loeré, *Législation civile, commerciale et criminelle ou commentaire et complément des codes françaises*, t. I, Bruxelles 1836, s. 189. Wszystkie tłumaczenia są mojego autorstwa.

² Publikowanych wielokrotnie, m.in. w: *Code de procédure civil, motifs et rapports, édition stéréotype faite au moyen de matrices mobiles en cuivre, procédé d’Herhan*, Paris 1806, s. 2, 6 i 168.

³ Por. A. Klimaszewska, *Code de commerce – francuski Kodeks handlowy z 1807 r.*, Gdańsk 2011.

⁴ J. Royer, *Histoire de la justice en France*, Paris 2001, s. 38.

fikacyjnych w zakresie prawa cywilnego materialnego⁵, głównie ze względu na fakt, że nie zakończyły się one promulgacją żadnego kompleksowego aktu w tym zakresie.

Niniejsza publikacja ma natomiast na celu wykazanie, że już w XVII w. prowadzone były w zakresie prawa cywilnego materialnego prace kodyfikacyjne. W ich efekcie opracowano projekt kompleksowego i nowatorsko usystematyzowanego aktu prawnego, który mógł z powodzeniem pełnić rolę kodeksu cywilnego. Nie doczekał się on wprawdzie promulgacji, niemniej jednak korzystał z niego w XVIII w. kanclerz H.F. d'Aguesseau w pracach nad swoimi *ordonansami*, które następnie zostały inkorporowane do treści *Kodeksu cywilnego* z 1804 r. Korzystała z tego projektu także sama komisja napoleońska J.É.M. Portalisa, a wiele jego postanowień zostało później skopiowanych w *Kodeksie Napoleona*.

Inicjatorem podjęcia tych prac kodyfikacyjnych był Guillaume de Lamoignon (ur. 20 października 1617 r.), pierwszy prezydent Parlamentu paryskiego (*Parlement de Paris*), pełniący tę funkcję od 4 października 1658 r. aż do swojej śmierci w dniu 10 grudnia 1677 r⁶. W trakcie swojej kariery niejednokrotnie prezentował poglądy niepoprawne politycznie⁷. Odrzucał propozycje łapówek⁸, bronił gorliwie prerogatyw Parlamentu i sędziowskiej swobody orzekania⁹, krytykował też króla za rozbuchane ambicje wojenne, powodujące fatalne w skutkach obciążenie finansowe państwa¹⁰. Jednocześnie jednak,

⁵ Zrobił to m.in. F. Monnier, *Guillaume de Lamoignon et Colbert. Essai sur la législation française au XVIIe siècle*, Paris 1862, s. 1-13, 113 i n.; jednakże jest to zagadnienie najczęściej w literaturze, nawet francuskojęzycznej, pomijane. Por. M. Peguera Poch, *Aux origines de la réserve héréditaire du Code civil: la légitime en pays de coutumes (XVIe-XVIIIe siècles)*, Aix-en-Provence 2009, s. 214. W liczącej 353 strony monografii autorka poświęciła temu zagadnieniu jeden przypis (919); A.J. Arnaud, *Les origines doctrinales du Code civil français*, Paris 1969, s. 5, podkreśla, iż w okresie *ancien régime'u* działalność prawodawcza w dziedzinie prawa prywatnego była wyjątkowo skromna, aż do czasu bowiem wydania *ordonansów* kanclerza d'Aguesseau w XVIII w. pojawiały się jedynie nieliczne akty ustawodawcze regulujące wyłącznie kwestie szczegółowe. W kilkutomowej *Histoire du droit privé* autorstwa P. Ourliaca i J. de Malafosse'a w tomie III (Paris 1968) poświęcony został temu zagadnieniu jeden akapit. W literaturze polskiej jest to temat zupełnie nieznany i nieopracowany.

⁶ A.C. Chévrier, *Éloge de Guillaume de Lamoignon: Premier Président au Parlement de Paris (1617-1677), prononcé à l'ouverture de la conférence des avocats*, Paris 1856, s. 20.

⁷ W okresie frondy parlamentarnej angażował się przeciwko pierwszemu ministrowi Francji kardynałowi Jules'owi Mazariniemu, propagował tezy kościoła gallikańskiego, brał także udział w sporze wokół jansenistów. Odmawiał przewodniczenia posiedzeniom, w trakcie których sądzono skompromitowanego superintendenta i prokuratora generalnego Nicolas'a Fouquet'a, z którym był zaprzyjaźniony.

⁸ *Vie de M. Premier Président de Lamoignon, écrit d'après le mémoires du temps et les papiers de la famille*, Paris 1781, s. xxxiv-xxxv.

⁹ A.A. Hamscher, *The Parliament of Paris After the Fronde 1653-1673*, University of Pittsburgh Press 1976, s. 27, 56, 145.

¹⁰ Por. szerzej: *Discours de Guillaume de Lamoignon*, t. I – Bibliothèque Nationale de France (dalej: BN) Fr 14051, t. II – BN Fr 14052.

ze względu na ogromną wiedzę i pracowitość, G. de Lamoignon cieszył się dużym poważaniem, a jego praca jako sędziego zawsze stała na najwyższym poziomie.

Zwrócił on szczególną uwagę na powszechną niejednorodność w orzecznictwie, która związana była przede wszystkim z głębokim partykularyzmem, umocnionym przez obowiązywanie różnych *coutume*'ów w poszczególnych rejonach państwa¹¹. Często regulowały one wiele istotnych kwestii prawnych w odmienny sposób. Nawet jednak w ramach terytorium obowiązywania określonego *coutume*'u nierzadko nie udawało się zachować spójnej linii orzeczniczej. Przykładowo w Parlamencie paryskim niejednokrotnie dochodziło do sytuacji, w których, w sprawach dotyczących m.in. testamentów, substytucji, czy ustanowienia posagu, nawet ci sami sędziowie orzekali w niejednorodny sposób. Brak sprecyzowanych norm materialnych przyczyniał się bowiem do ich dezorientacji odnośnie do tego, co stanowiło właściwą decyzję w danym stanie prawnym oraz przedłużał postępowanie i podwyższał koszty sądowe ze względu na liczne apelacje. Zdaniem G. de Lamoignona, stanowiąca pierwszoplanowy cel państwa regulacja procedury była niewystarczająca, należało bowiem w sposób jednolity unormować prawo materialne.

Prace nad reformą zlecił Barthélemy'emu Auzanet'owi¹² (1590/91¹³-1673), znanemu i poważanemu adwokatowi¹⁴, zatrudnianemu także przez królewską komisję kodyfikacyjną (*Conseil de Justice* – Rada Sprawiedliwości) do prowadzonych przez nią prac nad ordonansami Ludwika XIV. Reputację uzyskał on w latach trzydziestych XVII w., działając jako niezwykle aktywny na sali sądowej prawnik i konsultant o wyjątkowych talentach krasomówczych.

Idea unifikacji obowiązującego prawa nie była oczywiście postulatem nowym; konieczność przeprowadzenia takich prac wysuwano już wcześniej. M.in. Charles Dumoulin, słynny szesnastowieczny jurysta, pisał, że:

¹¹ *Coûtumes* (fr.) – lokalne spisy prawa zwyczajowego, dokonywane pierwotnie z inicjatywy prywatnej. Na mocy ordonansu z Montil-lez-Tours 1454 r. zarządzono powszechne dokonywanie spisów oficjalnych. Doniosłe znaczenie miał spis prawa zwyczajowego okręgu paryskiego, tj. *Coûtume de Paris*, zwłaszcza w redakcji z 1580 r., stosowany niejednokrotnie w charakterze prawa posiłkowego również w innych regionach.

¹² *Lettre de Maître Barthelemy Auzanet écrit à un de ses amis. Touchant les propositions arrêtées chez Monsieur le premier Président, [w:] Œuvres de M. Barthelemy Auzanet, ancien avocat au parlement, contenant ses notes sur la Coûtume de Paris, ses mémoires, réflexions et arrêts, sur les questions les plus importantes de droit et de coûtume*, Paris 1708, b.p.

¹³ W opublikowanym liście z dnia 1 grudnia 1669 r. do przyjaciela, w którym B. Auzanet opisuje swój udział zarówno w pracach legislacyjnych prowadzonych na zlecenie G. de Lamoignona, jak i J.B. Colberta, autor podpisał się „*âgé de 79. ans*”; vide przypis 12. J.A.J. Gaudry natomiast podaje rok 1591 jako datę jego urodzenia; idem, *Histoire du Barreau de Paris depuis son origine jusqu'à 1830*, t. II, Paris 1864, s. 53.

¹⁴ Tak pisał o nim francuski poeta i krytyk literacki, Nicolas Boileau-Despréaux: „*Crois-moi, dût Auzanet t'assurer du succès, Abbé, n'entreprends point même un juste procès*” (Épître II); M. Amar, *Œuvres de Boileau avec un nouveau commentaire*, t. I, Paris 1821, s. 293.

Nie tylko nic nie stoi na przeszkodzie temu, byśmy mieli jeden *coutume*, ale jedna wspólna geneza *coutume'ów* i ich zgodność [...] z całą oczywistością dowodzą, że tak może być. [...] Nic nie byłoby bardziej godne pochwał, nic nie byłoby bardziej użyteczne i pożądane [...], jak zredukowanie *coutume'ów* tak rozproszonych i często różniących się w wielce niedogodny sposób do jednego krótkiego, jednego niezwykle przejrzystego i najbardziej sprawiedliwego *coutume'u*¹⁵.

G. de Lamoignon uważał jednak za najwłaściwsze skoncentrowanie się na reformie jednego wybranego spisu prawa zwyczajowego, mającego później posłużyć za rozwiązanie modelowe. Z przedmowy do opublikowanego wyboru *Dzieł* B. Auzaneta wynika, że:

zamiarem pana pierwszego prezydenta nie było odnowienie dawnego projektu ujednoczenia *coutume'ów*, projekt, który z początku wydawał się prosty i wspaniały, lecz który następnie uznano za niebezpieczny i niemożliwy. Zgadzał się z tym, że słusznie jest szanować dawność zwyczajów i że byłoby zbyt wiele niedogodności w pragnieniu zreformowania różnic lub nawet niesprawiedliwości niektórych *coutume'ów*. Zaproponował jedynie, aby pracować na drugą reformą *Coutume'u Paryża*, aby ustalić pewne punkty w jurysprudencji francuskiej co do różnie osądzanych kwestii, aby zgromadzić pod różnymi tytułami reguły, które mogłyby służyć jako prawo ogólne i powszechne dla całego królestwa w zakresie kwestii, których *coutume'y* nie rozstrzygały precyzyjnie¹⁶.

W efekcie B. Auzanet dostarczał G. de Lamoignonowi dwa rodzaje materiałów: prace poświęcone wyjaśnianiu i poprawianiu *Coutume'u Paryża* oraz memoriały na temat kwestii wywołujących największe kontrowersje w orzecznictwie (dotyczących m.in. testamentów, substytucji czy darowizn)¹⁷.

Na pierwszej stronie komentarza B. Auzaneta do *Coutume de Paris*¹⁸ znajdują się napisane przez niego osobiście słowa: „To dzieło zostało stworzone w roku 1661”. Był to w istocie zbiór 16 traktatów dotyczących poszczególnych kwestii uregulowanych w *Coutume'ie Paryża*, ułożonych jednak w porządku nie zawsze pokrywającym się z jego systematyką: 1. O lennach; 2. O czynszach; 3. O dobrach dziedzicznych jako alodium; 4. O przynależno-

¹⁵ C. Dumoulin, *Oratio Auctoris, De Concordia et Unione Consuetudinum Francie, in Omnia quae extant Opera*, t. II, Paris 1681, s. 690-692.

¹⁶ *Euvres de M. Barthelemy Auzanet...*, przedmowa, b.p.

¹⁷ Dzieła B. Auzanet'a znajdują się obecnie w Bibliotece Narodowej w Paryżu. Materiały częściowo opatrzone są odręcznymi notatkami autora, pytaniami, które nasunęły mu się w trakcie pracy, poprawkami poszczególnych zdań. Dokumenty sporządzone przez B. Auzaneta własnoręcznie mieszają się jednak z materiałami rękopiśmiennymi i drukowanymi przygotowanymi przez inne osoby lub wydanymi po jego śmierci. Charakterystyczne pismo kursywą B. Auzaneta znajduje się przy tym we wszystkich tomach i łatwo je odróżnić od innych fragmentów; BN Fr 11714-11727; dawna numeracja: Supplément français 2663/1-14.

¹⁸ BN Fr 11715; dawna numeracja: Supplément français 2663/2.

ściach rzeczy nieruchomości własnych lub wspólnych; 5. O służebnościach; 6. O ruchomościach; 7. O prawach na dobrach niematerialnych; 8. O sukcesjach; 9. O zapisie wdowim; 10. O straży szlacheckiej i miejskiej; 11. O prawie rektaktu; 12. O wspólności dóbr pomiędzy współmałżonkami; 13. O przedawnieniach; 14. O darowiznach między żyjącymi i testamentowych; 15. O powództwach; 16. O egzekucjach¹⁹.

Pierwszy prezydent uznał komentarz *Coutume'u Paryża* B. Auzaneta za materiał bazowy do dalszych prac, mających na celu udoskonalenie obowiązującego prawa cywilnego. Zwoływał w związku z tym wybranych adwokatów i członków Parlamentu²⁰, jednak ta formuła prac nie sprawdziła się, o czym zresztą wspominał sam B. Auzanet:

[...] pierwszy prezydent przedstawiwszy królowi swój zamiar i uzyskawszy jego przychylność, zgromadził trzy lub cztery razy w swoim pałacu adwokatów aż w liczbie dwunastu i poprosił ich o wyrażenie opinii na temat pierwszych artykułów. W innych dniach zgromadzeni zostali również w jego pałacu dwaj deputowani Wielkiej Izby i ta sama liczba z każdej z Izb Dochodzeń²¹, a gdy w ich obecności odczytano te same artykuły i poproszono o opinię adwokatów, niektóre artykuły zostały rozstrzygnięte, zaś inne pozostawiono bez decyzji. Jednakże sprawy rozegrały się w sposób tak mało satysfakcjonujący, że Pan prezydent wówczas uznał, że na tej drodze nigdy nie osiągnie tego, co zamierzał i przerwał bieg tych zgromadzeń²².

Kontynuował jednak prace w mniejszej grupie współpracowników, do których należeli: B. Auzanet, Bonaventure de Fourcroy, Pierre de Brillac i Claude Le Pelletier. Spotykali się najprawdopodobniej w latach 1665-1667, regularnie dwa razy w tygodniu²³. Posiedzenia odbywały się w pałacu pierwszego prezydenta, przy ulicy Pavée-au-Marais. B. Auzanet i B. de Fourcroy opracowywali wcześniej powierzone im kwestie w formie memoriałów. Po ich lekturze przeprowadzana była dyskusja, która kończyła się sformułowaniem kilku krótkich i przejrzystych artykułów. Pierwszy prezydent rozpatrywał je jeszcze ponownie, często przeredagując ich treść. Początkowo starano się dostosowywać do kolejności tytułów *Coutume de Paris*, wstawiając między nimi nowe fragmenty. W trakcie prac systematyka ta jednak została całkowicie zmodyfikowana, ostatecznie porządkując normowaną materię na 5 części poświęconych: 1. osobom; 2. rzeczom; 3. powództwom, zobowiąza-

¹⁹ W poszczególnych traktatach wyróżniono tytuły, księgi, rozdziały i niejednokrotnie sekcje. Zbiór jest paginowany (1078 k.) i opatrzony szczegółowym spisem treści z uwzględnieniem każdego postanowienia.

²⁰ Brakuje informacji co do konkretnych dat wspomnianych posiedzeń.

²¹ Nazwy izb parlamentu.

²² *Lettre...*

²³ *Ibidem*.

niom, hipotekom, przedawnieniu i podobnym; 4. prawom związanym z małżeństwem; 5. dziedziczeniu i testamentom²⁴.

Finalny układ *Rozporządzeń P. Pierwszego Prezydenta de Lamoignona (Arrêts de M. le Premier Président de Lamoignon)* był więc następujący²⁵:

Część pierwsza

- Tytuł I. O statusie osób (6 artykułów),
- Tytuł II. O władzy ojcowskiej (5),
- Tytuł III. O straży szlacheckiej i miejskiej (21),
- Tytuł IV. O opiece (139),
- Tytuł V. O domicylu (16),
- Tytuł VI. O nieobecnych (6),
- Tytuł VII. O prawach honorowych (35),

Część druga

- Tytuł VIII. Które dobra są ruchome lub nieruchome (30),
- Tytuł IX. O majątku własnym (66),
- Tytuł X. O lennach (47),
- Tytuł XI. O prawie zatrzymania (28),
- Tytuł XII. O prawach senioralnych (75),
- Tytuł XIII. O zajęciu dóbr lennych i czynszów (25),
- Tytuł XIV. O obrachunku (12),
- Tytuł XV. O przyłączeniu lenn (9),
- Tytuł XVI. O podziale lenna (8),
- Tytuł XVII. O przepadnięciu (3),
- Tytuł XVIII. O prawie do odszkodowania (32),
- Tytuł XIX. O wolnych alodiach (8),
- Tytuł XX. O służebnościach (43),

Część trzecia

- Tytuł XXI. O powództwach osobowych i hipotekach (124),
- Tytuł XXII. O cesjach (27),
- Tytuł XXIII. O zaręczeniach (31),
- Tytuł XXIV. O egzekucji przymusowej (26),
- Tytuł XXV. Opuszczenie posiadłości i odstąpienie przez hipotekę (30),
- Tytuł XXVI. O wygaśnięciu hipotek (7),
- Tytuł XXVII. O zapłacie (13),

²⁴ Ibidem.

²⁵ Tłumaczenie na podstawie wydania J. Merlina: *Recueil des Arrêts de M. le Premier Président de Lamoignon, nouvelle édition revue et corrigée*, Paris 1777.

Tytuł XXVIII. O potrąceniu (14),
 Tytuł XXIX. O przedawnieniu (48),
 Tytuł XXX. O upadku instancji (32),
 Tytuł XXXI. O zwłoce i odstąpieniu majątku (15),

Część czwarta

Tytuł XXXII. O wspólności dóbr pomiędzy mężem i żoną (123),
 Tytuł XXXIII. O kontynuacji wspólności (57),
 Tytuł XXXIV. O dożywociu, zwiększeniu posagu, korzyści naddziałowej i zapisie na przeżycie (67),
 Tytuł XXXV. O zamieszkaniu (13),
 Tytuł XXXVI. O rozrządzeniach prostych i wzajemnych pomiędzy mężem i żoną (29),
 Tytuł XXXVII. O powtórnych zaślubinach (18),
 Tytuł XXXVIII. O darowiznach między żyjącymi (64),
 Tytuł XXXIX. O ustanowieniu spadkobiercy zawarowanym umową (13),
 Tytuł XL. Prawo retraktu (46),

Część piąta

Tytuł XLI. O sukcesjach (54),
 Tytuł XLII. O sukcesjach lenn i prawie starszeństwa (15),
 Tytuł XLIII. O dobrodziejstwie inwentarza (17),
 Tytuł XLIV. O zwrocie do masy spadkowej (30),
 Tytuł XLV. O zapłacie długów (14),
 Tytuł XLVI. O zrzeczeniu się dziedziczenia (19),
 Tytuł XLVII. O testamentach (74),
 Tytuł XLVIII. O fideikomisie (50),
 Tytuł XLIX. O wykonaniu testamentu (20),
 Tytuł L. O legitymie (19).

W efekcie prowadzonych prac powstał więc projekt aktu prawnego liczącego 1723 artykułów. Dla porównania: *Coutume Paryża* w redakcji z 1510 r. zawierał 199 artykułów, natomiast w redakcji z 1580 r. – 362²⁶.

Wspomniane już memoriały B. Auzaneta i B. de Fourcroya zostały w większości wydane, najpierw w 1702 r.²⁷, najprawdopodobniej przez jednego ze

²⁶ Szerzej na temat prac redakcyjnych nad poszczególnymi *coutume'ami* francuskimi w XV i XVI w.: J. Dawson, *The codification of the French customs*, „Michigan Law Review”, kwiecień 1940, t. 38, nr 6, s. 765-800.

²⁷ *Arrestez de Mr. le P. P. de L. Arrestez ou Loix projette'es dans des Conferences de Mr. le P. P. de L. pour le pays Coûtumier de France, & pour les Provinces qui s'y régissent par le Droit Ecrit*, [b.m.w.] 1702.

współpracowników pierwszego prezydenta²⁸ (edycja zawierała jednak liczne błędy), a następnie przez François'a Richera²⁹, który zamiast korzystać z rękopisów, posłużył się wyłącznie wcześniejszym anonimowym wydaniem, przeredagowując je jedynie i porządkując, „aby nadać temu zbiorowi wszelką doskonałość na jaką jest podatne”³⁰. Memoriały B. Auzaneta ukazały się także w wyborze jego *Dziel z 1708 r.*³¹ W konsekwencji kompletny materiał źródłowy wciąż zachowany jest jedynie w formie manuskryptów we wspomnianych już papierach B. Auzaneta³². Pomimo to autorstwo B. de Fourcroya odnośnie do części materiałów jest bezsporne³³.

Z analizowanej dokumentacji wynika, że najczęściej każdy z nich sporządził memoriał odnośnie do innych kwestii. Zdarzało się jednak, że obaj przygotowywali materiały na ten sam temat, jeśli wymagała tego waga poruszanych zagadnień. Zarówno B. Auzanet, jak i B. de Fourcroy wyrażali pragnienie stworzenia jednolitego ustawodawstwa i udoskonalenia instytucji prawa francuskiego. Obaj dążyli też, jeśli nie do równości cywilnej, bo B. de Fourcroy zdecydowanie jej nie chciał, to do słuszności i sprawiedliwości. Obaj starali się również w sposób obiektywny oceniać dotychczas obowiązujące w prawie cywilnym tradycje. Teksty B. de Fourcroya były lżejsze, bardziej literackie, B. Auzanet używał nużącego, oschłego języka, za to przygotowywał memoriały solidniejsze i lepiej uporządkowane. Poglądy wyrażane przez B. de Fourcroya były nierzadko niezgodne z ideałami G. de Lamoignona, który niejednokrotnie w takiej sytuacji żądał od B. Auzaneta memoriałów na temat tych samych kwestii i częściej opierał się na jego opinii.

Przykładem były posiedzenia poświęcone pierwszym artykułom tytułu I *Rozporządzeń*, regulującym zniesienie poddaństwa. B. de Fourcroy podkreślał, że: „król może udzielić owej łaski [wolności] tylko i wyłącznie chłopom pańszczyźnianym, którzy należą do niego osobiście [...], inaczej miałyby władzę odebrania swoim poddanym [panom] ich własności; władzę, której nasi suwereni nigdy sobie nie przypisywali”³⁴. Zdaniem B. Auzaneta jednak:

²⁸ Wskazuje na to treść przedmowy; ibidem.

²⁹ *Recueil des Arrêtés de M. le Premier Président de Lamoignon, avec les recherches & les réflexions des jurisconsultes qui, par ses ordres, avoient préparé son travail*, [wyd.] F. Richer, Paris 1783.

³⁰ Ibidem, s. vi.

³¹ Przypis 12.

³² Przypis 17.

³³ Potwierdza to sam B. Auzanet; *Lettre...* oraz wydawca z 1702 r. w przedmowie do swojego dzieła: „podążaliśmy wiernie śladem oryginału sporządzonego ręką zmarłego Pana de Fourcroya, sekretarza posiedzeń, które odbywały się na rzecz tego wielkiego arcydzieła jurysprudencji”; *Arrestez...*, przedmowa, b.p. Ponadto, część traktatów sporządzona została innym charakterem pisma; nie znalazły się one później wśród memoriałów wydanych jako *Dzieła* B. Auzaneta, dostarczone do wydawcy przez syna pierwszego prezydenta, Chrétiena-Françoisa de Lamoignona; List wydawcy, [w:] *Œuvres de M. Barthelemy Auzanet...*, b.p.

³⁴ *Recueil...*, [wyd.] F. Richer, s. 4.

Ci, którzy przykładali się do studiów i do lektury kart i innych tytułów, które zostały zachowane w dawnych opactwach, zauważają, że król Ludwik Święty i niektórzy z królów jego poprzedników i następców, na mocy swojej władzy suwerennej znieśli większość służebności osobistych, jako będących w sprzeczności z prawem chrześcijaństwa [i] wolnością oraz swobodą, na której państwo i poddani króla, opierali swoją dominację. I ponieważ w księstwach Burgundii oraz Nivernais, w hrabstwie Marche i Owernii, w baliwatach Vitry i Châlons zachowały się pozostałości owych niewolnictw i służebności osobistych, wydawałoby się właściwe je znieść i nadać wszystkim poddanym króla całkowitą i powszechną wolność³⁵.

W efekcie G. de Lamoignon zdecydował o przyjęciu pierwszych artykułów tytułu I *Rozporządzeń* w następującym kształcie:

Art. I. Pragniemy, idąc za przykładem Świętego króla Ludwika naszego przodka, i wielu innych królów nas poprzedzających, nadając całemu naszemu królestwu to, co oni nakazali tylko dla kilku miejsc, aby wszyscy nasi poddani byli nieskrępowani i stanu wolnego, bez znamienia poddaństwa, które znosimy we wszystkich ziemiach i krajach nam posłusznych, i by z powodu, z mocy poprzednich wyzwoleń i oswobodeń, panowie nie mogli rościć sobie jakichkolwiek praw wywodzących się z *coutume* 'ów, które znieśliśmy.

Art. II. Nasi poddani nie będą podlegali żadnym powinnościom wynikającym ze statusu niewolniczego, czy też z prawa dochodzenia opłaty za zawarcie małżeństwa bez zgody pana, martwej ręki czy jakiegokolwiek innego.

Art. III. Rzeczeni poddani będą mogli swobodnie wstępować w związki małżeńskie, przyjmować święcenia, wstępować do stanu duchownego, ustanawiać i przenosić swoje domicyłe, dysponować swoimi dobrami pomiędzy żywymi lub na wypadek śmierci, lub też pozostawiać beztestamentowo swoim prawowitym spadkobiercom w linii prostej lub bocznej, odebrać dziedzictwo pozbyte przez prawo odkupu, i ogólnie dysponować swoimi osobami i zdolnościami wedle porządku ustanowionego przez prawa i *coutume* 'y dla osób wolnych³⁶.

Niejednokrotnie, tworząc *Rozporządzenia*, G. de Lamoignon odchodził od zawartości memoriałów. Opierał się wówczas na opiniach najznamienitszych jurystów XVI i XVII wieku. Projektując nawet najbardziej kontrowersyjne reformy, starał się łączyć różne interesy, np. w sytuacji zniesienia poddaństwa chłopów zalecał rekompensaty dla panów (art. IV) czy zachowanie pańszczyzny (art. V). *De facto* jednak, nawet przy zachowaniu poszczególnych ustępstw, była to propozycja pokojowego obalenia feudalizmu cywilnego.

Przy pracach nad *Rozporządzeniami* wykorzystywano różne rodzaje źródeł prawa, przede wszystkim *coutume* 'y, których poszczególne dyspozycje

³⁵ *Mémoires...*, [w:] *Œuvres de M. Barthelemy Auzanet...*, s. 8.

³⁶ *Recueil...*, [wyd.] J. Merlin, s. 1-2.

porównywano i oceniano w kontekście prac różnych komentatorów i orzeczeń parlamentów, starając się przy tym uwzględnić postęp, jaki dokonał się w nauce prawa. Jak podkreślał B. Auzanet, „każdy *coutume* ma swoje prawidła partykularne [...], niemniej jednak istnieją zasady ogólne, które należy uregulować, po to, żeby służyły wszystkim *coutume'om*”³⁷. Poza paryskim, redaktorzy studiowali *coutume'y* Andegawenii, Berry, Burbonii, Burgundii, Normandii, Orleanu, Owernii, Poitou, Reims i Touraine. Natomiast jurystami, na których najczęściej się powoływali, byli przede wszystkim Charles Dumoulin, Jacques Cujas, René Chopin, Charles Loyseau, Jean Baquet, Georges Louet i Julien Brodeau. Przeglądając orzeczenia różnych parlamentów, przede wszystkim paryskiego, korzystali także z tzw. *opinion de la salle du Palais*, czyli poszczególnych opinii adwokatów i sędziów. Dokonywali zapożyczeń z Digestów, Nowel i konstytucji cesarskich. Dzięki więc doskonałej znajomości zarówno *coutume'ów*, jak i prawa rzymskiego, redaktorzy *Rozporządzeń* byli w stanie dokonać fuzji pomiędzy tymi dwoma porządkami prawnymi.

Jeśli byli przekonani co do słuszności rozwiązań, jakie winny być zastosowane, zaznaczali: „przygotować prawo jednake i ustanowić...”³⁸. W sytuacji, gdy natomiast pojawiały się wątpliwości, dodawali komentarz: „zasięgnąć opinii, jeśli można by”³⁹. Innym razem, po długiej dyskusji, w trakcie której wyrażane były różne sprzeczne opinie, podkreślali: „ważne jest, aby ustanowić prawo pewne i ogólne dla wszystkich *coutume'ów*, aby zapobiec nadużyciom i pozorom, których ciągle szuka się w celu zamienienia dóbr z jednej prowincji na inną z powodu różnorodności panujących w nich rozrządzeń”⁴⁰. Czasami zastanawiali się też, czy poszczególne kwestie powinny wejść do materii *Rozporządzeń*, czy ich regulację należy pozostawić w gestii lokalnych *coutume'ów*⁴¹. Wyraźnie jednak podkreślali: „jednym z zasadniczych celów ordonansu, który zamierzamy przygotować jest nadanie Francji jak tylko to jest możliwe [...] prawa ogólnego i [skorygować] niektóre niesłychane zwyczaje partykularne, które zostały wprowadzone w niektórych miejscach wbrew porządkowi prawa powszechnego”⁴². Celem więc redaktorów było przygotowanie ordonansu – aktu prawnego, który ukazałby się w imieniu króla⁴³. Gdyby Ludwik XIV zdecydował się podpisać pod *Rozporządzeniami*, już w XVII w. we Francji obowiązywałoby jednolite ustawodawstwo w zakresie prawa cywilnego.

³⁷ Ibidem, s. 96.

³⁸ Np. ibidem, s. 65 czy 73.

³⁹ Np. ibidem, s. 3, 44, 65, 90.

⁴⁰ Ibidem, s. 97.

⁴¹ Ibidem, s. 113.

⁴² Ibidem, s. 56.

⁴³ Wyraźnie wskazywała na to również redakcja poszczególnych artykułów, np. wyżej już cytowanego art. I, tyt. I., i zastosowane zwroty takie jak: „Świętego króla Ludwika naszego przodka”, „innych królów nas poprzedzających”, „naszemu królestwu”, „wszyscy nasi poddani”, „krajach nam posłusznych” itd.

W opracowanym projekcie rozdzielono, wzorem rzymskim, regulację materii dotyczących osób i rzeczy, rozpoczynając od tych pierwszych, w przeciwieństwie do przyjętej w *coutume'ach* praktyki pierwszeństwa normowania w zakresie rzeczy. Redaktorzy proponowali także m.in. zniesienie kilku artykułów królewskiego ordonansu z 1667 r.⁴⁴ Co więcej, w efekcie prowadzonych prac udało im się stworzyć nowe dzieło legislacyjne uderzające dotkliwie w fundamenty feudalizmu cywilnego. Poza wspomnianym już zniesieniem poddaństwa proponowano również ograniczenie majoratów i wzmocnienie pozycji pozostałych potomków seniora, tak aby „w krajach *coutume'u* i prawa pisanego [...], młodsi synowie i córki nie byli zobligowani do przyjmowania swoich części przez ręce najstarszego”⁴⁵. Powiększanie dóbr martwej ręki miało zostać zablokowane poprzez uniemożliwienie biskupom sprawowania opieki, wprowadzenie zakazu dziedziczenia po rodzicach przez zakonników po złożeniu ślubów i przyjmowania legatów przez wspólnoty kościelne z wyjątkiem biednych wspólnot parafialnych, nieważności każdego zapisu dokonanego na rzecz spowiednika czy kaznodziei⁴⁶ i nadanie właściwości sądom świeckim w sprawach związanych z wykonaniem testamentów⁴⁷.

Prowadzone przez G. de Lamoignona prace stanowiły więc z pewnością krok milowy w rozwoju prawa francuskiego. Rozumienie przez niego twórczej roli przepisów prawa w modyfikowaniu feudalnej rzeczywistości i wola ich tworzenia w oparciu o abstrakcyjne zasady sprawiedliwości umożliwiały mu prowadzenie już w XVII w. działalności kodyfikacyjnej *sensu stricto*⁴⁸. Udało mu się stworzyć projekt ustawodawstwa jednocześnie nowoczesnego i tradycyjnego, mogącego pełnić rolę kodeksu cywilnego. Ludwik XIV nie był nim jednak zainteresowany, gdyż – jak trafnie zauważył B. Auzanet – „to, co tyczy się praw i interesów poszczególnych panów, bardzo trudne jest, lub lepiej powiedzieć niemożliwe do oddzielenia od praw króla, uważając króla co najmniej za jednego z seniorów; można byłoby się obawiać, że król i jego rada uznałyby za szkodliwe, że przyłożono do tej kwestii rękę, mając na uwadze, że w *Coutume'ie Paryża* nie ma żadnego artykułu, który by o tym wspominał”⁴⁹. O ile więc Ludwik XIV chciał zniszczyć feudalizm polityczny, który często był wrogiem jednolitego i silnego państwa, z pewnością nie zamierzał niszczyć feudalizmu cywilnego, samemu czerpiąc z niego bezpośred-

⁴⁴ *Recueil...*, [wyd.] F. Richer, s. 217 i n.

⁴⁵ *Rozporządzenia*, tyt. XLI, art. I.

⁴⁶ *Ibidem*, tyt. XLVII, art. XXXIX.

⁴⁷ *Ibidem*, tyt. XLIX, art. XX.

⁴⁸ W rozumieniu definicji: S. Salmonowicz, *Od Justyniana Do Kodeksu Napoleona. Rozważania nad problematyką i terminologią zbiorów prawnych feudalnej Europy*, [w:] idem, *O rzemiośle recenzenta. Studia z warsztatu historyka*, Warszawa 1999, s. 23.

⁴⁹ *Coûtumes de la Prévôté et Vicomté de Paris*, [w:] *Œuvres de M. Barthelemy Auzanet...*, s. 62.

nie korzyści. Dodatkowo można przypuszczać, że w latach siedemdziesiątych prowadzone były również konkurencyjne prace rządowe mające na celu wydanie ordonansu w zakresie prawa cywilnego materialnego⁵⁰.

Pomimo swojej coraz słabszej pozycji G. de Lamoignon do końca nie tracił nadziei. Kiedy jego syn, Chrétien-François, namawiał go do porzucenia podejmowanych starań ze względu na niewielkie poważanie, G. de Lamoignon odpowiedział: „Mój synu, nigdy nie mścimy się na Państwie za utrapienia, których dostarczają nam ministrowie”⁵¹. Chrétien-François podkreślał przy tym, że ordonanse z 1667 r. i 1670 r. (o procedurze cywilnej i karnej) należało traktować jako dzieła ułomne, w przeciwieństwie do obszernych i szeroko zakrojonych prac, które jego ojciec zlecił B. Auzanetowi i B. de Fourcroyowi: „Jako, że geniusz ludzi, którzy pracowali nad reformą sprawiedliwości, tzn. Pussorta⁵² i jego współników nie był zbyt wielki, zatrzymali się na tym, co stanowiło jej najmniejszą część, czyli nad procedurą”⁵³.

Dzieło G. de Lamoignona docenił dopiero legislator pierwszej połowy XVIII w., Henri François d’Aguesseau, kanclerz Francji w latach 1717-1750. O pierwszym prezydencie wypowiedział się z największym podziwem, określał go jako „jednego z owych wybitnych sędziów, którego pamięć szanowana przez uczonych, bezcenna dla ludzi dobrej woli, droga dla kompanii [parlamentu], jest już w posiadaniu nieśmiertelności”⁵⁴. Uważał go za „wybitnego człowieka, w którym niebiosa złączyły blask jego reputacji z blaskiem jego urodzenia, i wzniosłość jego geniuszu z głębią jego doktryny”⁵⁵. Co więcej, w kwestiach uznawanych przez G. de Lamoignona i B. Auzaneta za najbardziej problematyczne ze względu na wysoki stopień niejednorodności, H.F. d’Aguesseau wydał lub planował wydać ordonanse. Były to jednocześnie kwestie, do których odnosiły się także *Rozporządzenia* G. de Lamoignona. Tytułem przykładu warto przytoczyć art. LVII, LVIII, LIX, LX, LXIV i LXXI tytułu XLVII *Rozporządzeń*, które odpowiadają kolejno art. 23, 9, 39, 40 i 41 ordonansu o testamentach z 1735 r. Podobnie art. 5, 7, 9, 10, 12-15, 17, 19, 20, 23, 24, 32, 34, 35 i 39 ordonansu o darowiznach z 1731 r. korelują z art. V, VIII, VII, IV, IX tytułu XXXVIII; art. I tytułu XXXIX; art. XXIX, XIX, XX, XXI, XXVI, XXIII, XXXII, XXXIII, XXIX tytułu XXXVIII; art. VIII, IX, X tytułu L i art. XLIII tytułu XXXVIII. Co istotne, podobieństwa przejawiają się nie tylko w samej treści przepisów, ale powtarzanych frazach czy słowach. Co do zasady, H.F. d’Aguesseau udało się wprowadzić więcej precyzji i jasności do formułowanych norm, niemniej jednak zdarzały się wyjątki,

⁵⁰ Zagadnienie to stanowić będzie przedmiot odrębnej publikacji.

⁵¹ *Vie...*, s. xxxvii.

⁵² Przewodniczący *Conseil de Justice*.

⁵³ *Vie...*, s. xxxi.

⁵⁴ *Œuvres complètes du Chancelier d’Aguesseau*, [red.] J.M. Pardessus, Paris 1819, t. I, s. 41.

⁵⁵ *Ibidem*.

jak krótki art. LXXI (tytuł XLVII) *Rozporządzeń*, którego treść została ujęta w ordonansie kanclerza w formie aż trzech artykułów, art. 39-41.

Dokładną jednak ocenę stopnia, w jakim H.F. d'Aguesseau korzystał z *Rozporządzeń* G. de Lamoignona utrudnia fakt, że ten pierwszy niejednokrotnie przeniósł do swoich ordonansów treść artykułów przyporządkowanych przez prezydenta Parlamentu do tytułów traktujących o innych kwestiach. I tak, do ordonansu o darowiznach włączył na przykład treść art. I tytułu XXXIV *Rozporządzeń* oraz art. VIII, IX, X tytułu L. Jak sam zresztą podkreślał kanclerz:

Ów wybitny sędzia zaangażował był Pana Auzaneta do swoich prac, myślał o wielkim, olbrzymim i trudnym zamiarze sprowadzenia wszystkich *coutume*'ów do jednego powszechnego prawa. Tym samym, noty Pana Auzaneta dotyczące prawa paryskiego i to, co nazywamy rozporządzeniami Pana pierwszego prezydenta de Lamoignona są najwłaściwszym dziełem do ukształtowania owej rozciągłości i wyższości umysłu, z jaką należy obejmować prawo francuskie, jeśli chcemy w doskonałym stopniu osiąść jego zasady i być może lepiej niż ci, którzy zredagowali i zreformowali każdy poszczególny *coutume*⁵⁶.

Jak wiadomo, postanowienia ordonansów kanclerza o testamentach i darowiznach zostały niemal w całości włączone do *Kodeksu Napoleona*⁵⁷.

Sam J.É.M. Portalis zresztą, wygłaszający przed Ciałem Prawodawczym dnia 3 frimairea roku X (24 listopada 1801 r.) *Exposé général du système du code civil*, odwoływał się do postaci kanclerza i pierwszego prezydenta:

Ludzie tacy jak d'Aguesseau, jak Lamoignon i wszystkie inne wielkie umysły odczuwały [...] potrzebę posiadania jednolitego prawodawstwa. [...] jednakże w czasach, kiedy wyrażali [oni] to pragnienie, jego zrealizowanie było niemożliwe. [...] Dopóki istniały we Francji różnice i dystynkcje polityczne między osobami, dopóki istniała szlachta i przywileje, nie można było sprawić, aby zniknęły różnice i dystynkcje z legislacji cywilnej, które wywodziły się z owych społecznych różnic⁵⁸.

Wspominał o nim także 28 ventôse'a roku XII:

Dokonano pewnych reform w stanie sędziowskim, poprawiono procedurę cywilną, ustanowiono nowy porządek w sądownictwie karnym, wykoncypowano olbrzymi projekt nadania Francji jednolitego kodeksu. Ludzie tacy jak Lamoignon

⁵⁶ *Instruction sur l'étude et les exercices qui peuvent préparer aux fonctions d'avocat du Roi*, [w:] *Discours de M. le Chancelier d'Aguesseau, nouvelle édition, augmentée de ses instructions à son fils*, Paris 1831, t. II, s. 198-199.

⁵⁷ K. Sójka-Zielińska, *Kodeks Napoleona. Historia i współczesność*, Warszawa 2008, s. 26.

⁵⁸ *Exposé général du système du code civil, considéré dans son ensemble et dans ses diverses parties, fait par M. Portalis, dans la séance du corps législatif du 3 frimaire an X (24 novembre 1801)*, [w:] J.G. Locré, op. cit., t. I, s. 190.

i d'Aguesseau podjęli się realizacji owej wielkiej idei. Natrafiła ona na nie możliwe do pokonania przeszkody w opinii publicznej, która nie była do tego wystarczająco przygotowana, w rywalizacji władzy, w przywiązaniu społeczeństwa do *coutume* ów, których zachowanie postrzegano jako przywilej, w opozycji sądów suwerennych, które ciągle bały się ograniczenia swojego wpływu i w zabobonnym braku wiary prawników w użyteczność wszelkiej zmiany, która sprzeciwiała się temu, co pracownicy przyswoili lub też co praktykowali podczas całego życia⁵⁹.

Na dzieło G. de Lamoignonu powoływał się także członek Trybunatu, François Jaubert w wystąpieniu przed Ciałem Prawodawczym na posiedzeniu dnia 30 ventôse'a roku XII:

Ambicją Ludwika XIV była wszelkiego rodzaju sława. Za jego rządów ukazały się liczne wielkie ordonanse [...], ale jedynie myślą było stworzenie kodeksu praw cywilnych. Rozporządzenia Pana de Lamoignonu, które miały to na celu pozostały bez wykonania. Ach! Jak można było zająć się skutecznie kodeksem cywilnym zwłaszcza podczas ostatnich czterdziestu lat owych rządów, podczas których stan cywilny narodu został rozchwiany aż do swoich fundamentów?⁶⁰

Osiągnięcia G. de Lamoignonu podkreślali także w swoich raportach członkowie Trybunatu, Joseph Jérôme Siméon⁶¹ i Jean Albisson⁶².

⁵⁹ *Exposé de motifs de la loi relative à la réunion des lois civiles en un seul corps de lois, sous le titre de code civil des Français, par le conseiller d'État Portalis. Séance du 28 ventôse an XII, [w:] Motifs et discours prononcés lors de la publication du code civil, par les divers orateurs du Conseil d'État et du Tribunal, Paris 1841, s. 795.*

⁶⁰ *Discours prononcé au corps législatif, par le tribun Jaubert, orateur du Tribunal, sur la loi relative à la réunion des lois civiles en un seul corps de lois, sous le titre de code civil des Français. Séance du 30 ventôse an XII, [w:] Motifs et discours..., s. 798.*

⁶¹ „Prawo cywilne i jurysprudencja Francji pomimo różnicowań i dziwactw wielu coutumów i tak były już najlepszymi w Europie. Mądrość jej [Francji] trybunałów, talenty jej jurystów, przestrzeganie prawa rzymskiego w większej części jej terytorium, szacunek i autorytet rozumu pisanego, które otrzymało ono nawet w tych prowincjach, gdzie nie przyjmowane było ono za prawo, działania takich ludzi l'Hopital, Lamoignon, d'Aguesseau i wielu innych wybitnych magistratów; wszystko to przyczyniło się do naprawienia, na tyle na ile to było możliwe, tego, co prawo pozytywne przedstawiało jako najbardziej rażące błędy. Wszystko to pozwoliło lepiej poznać prawdziwe zasady sprawiedliwości rozdzielczej i ułatwiło ich stosowanie poprzez rozporządzenia i ordonanse, które niejednokrotnie posłużyły za wzór innym narodom”; *Rapport fait au tribunal, par le tribun Siméon, au nom de la section de législation, sur le titre II, livre Ier, du code civil. Séance du 17 ventôse an XI, [w:] Motifs et discours..., s. 66.*

⁶² „[...] Lamoignon oburzony szokującymi sprzecznościami, które często przedstawiały wyroki różnych parlamentów i rozbieżnościami praw i zwyczajów, które były tego przyczyną, stworzył szlachetny projekt sprowadzenia jurysprudencji do pewnych i jednorodnych maksym dotyczących potwornie kontrowersyjnych kwestii. Auzanet i Fourcroy, dwaj z najbardziej znanych paryskich adwokatów, pomogli mu w tym dziele znanym odtąd pod tytułem *Rozporządzenia Pierwszego Prezydenta de Lamoignonu*, i godnym tego, by uzupełnić lub zastąpić prawo w przypadku milczenia ustawodawcy”; *Rapport fait au tribunal, par le tribun Albisson, au nom de la section de législa-*

Trudno więc przypuszczać, że członkowie napoleońskiej komisji kodyfikacyjnej nie korzystali z *Rozporządzeń* G. de Lamoignon, którego pracę cenili i który powszechnie uznawany był za propagatora realizacji idei jednego kodeksu cywilnego we Francji. Tym bardziej, że w treści kodeksu z 1804 r. znaleźć można przykłady przepisów, których treść pokrywa się artykułami *Les Arrêtés*.

Już po wstępnej analizie trudno nie dostrzec podobieństw choćby pomiędzy zawartymi w tytule II artykułem II *Rozporządzeń* a artykułem 476 *Kodeksu Napoleona* czy art. IV – art. 477; w tytule IV: art. III – art. 406, art. IV – art. 407, art. LXVIII – art. 451, art. LXX, LXXI, LXXII, LXXIII, LXXIV, LXXV, LXXVI – art. 452, art. LXXXIX – art. 467, art. XC – art. 2205, art. CXXVII, CXXVIII – art. 474, art. CXXIX – art. 472; w tytule V: art. III, IV – art. 108; w tytule VIII: art. I – art. 516, art. II, III – art. 529, art. VI – art. 523, 524, art. VII – art. 524, art. XI – art., art. XIII – art. 519, 532, art. XV – art. 532, art. XVI, XVII – art. 524, art. XIX – art. 520, art. XXI, XXII – art. 529, art. XXVI – art. 526; w tytule XX: art. I – art. 691, art. II – art. 692, 693, art. IV – art. 642, 690, art. V – art. 690, art. VI – art. 641, art. VII – art. 640, art. IX – art. 691, art. X – art. 704, 707, art. XXI – art. 682, art. XXII – art. 674, art. XXIII – art. 676, 677, art. XXIV – art. 676, art. XXVII – art. 678, art. XXVIII – art. 674, art. XXIX – art. 658, art. XXX – art. 653, art. XXXI – art. 654, art. XXXII – art. 664, art. XXXIII, XXXV, XXXVI – art. 674, art. XXXVII – art. 657, art. XXXVIII, XXXIX – art. 674, art. XL, XLI – art. 671, art. XLII – art. 674, art. XLIII – art. 709, 710; w tytule XXI: art. XXIV – art. 2129, art. XXV – art. 2128, art. XXVI – art. 2129, art. XXIX – art. 2131, art. XLIII – art. 889, art. LVI, LVII, LVIII, LXI – art. 2103, art. LXIII, LXXIV – art. 2121, art. XCII – art. 2214, 2119, 2166, art. XCIV, XCVI – ?, art. CII – art. 2102; w tytule XXII: art. XXII – art. 1130; w tytule XXV: art. XXIX – art. 2177; w tytule XXVII: art. II – art. 1243, art. VI – art. 1187; w tytule XXVIII: art. I – art. 1291, art. V – art. 1292, art. VII – art. 1293, art. IX – art. 1294, art. XII – art. 1294; w tytule XXIX: art. I – art. 2235, art. II – art. 2236, art. III – art. 2269, art. XVII – art. 2271, art. XVIII, XIX, XX – art. 2272, art. XXI – art. 2275, art. XXV – art. 2276, art. XXX, XXXIV – art. 2265, art. XXXV – art. 2266, art. XXXVI – art. 2267, art. XLV – art. 2246; w tytule XXXII: art. V – art. 1395, 1396, art. VI – 1396, art. XXII – art. 1412, art. XXIII – art. 1413, art. XXIV – art. 1413, 1417, art. LXIV – art. 1421, art. LXV – art. 1422, art. LXVII – art. 1424, art. LXVIII – art. 1428, art. LXIX – art. 1429, art. LXX – art. 1430, art. LXXXI-II – art. 1449, art. LXXXV – art. 1444, art. LXXXVII – art. 1446; w tytule XXXIII: art. I – art. 1442; w tytule XXXVII: art. I – art. 1093, 1099; w tytule XXXVIII: art. XIX – art. 945,

art. XLIII, XLIV – art. 960, art. XLV – art. 961, art. XLVIII – art. 960, art. XLIX – art. 963, art. LI – art. 964, art. LIII – art. 963, art. LIV – art. 966, LVII – art. 953, 958, art. LVIII – art. 957; w tytule XLI: art. I – art. 724, art. III, IV, V – art. 725, art. XX – art. 940, art. XXV – art. 944, art. XXXIV – art. 746, art. XXXV, XXXVI – art. 747; w tytule XLIII: art. I, III – art. 794, art. IV – art. 793, 795, art. V – art. 807, art. VI – art. 794, art. VIII, IX, X – art. 801, art. XIII – art. 808; w tytule XLIV: art. XIII – art. 852; w tytule XLVII: art. XXX – art. 762, 763; w tytule XLIX: art. II – art. 1025, art. VI – art. 1033, art. VII – art. 1031, art. VIII, IX – art. 1026, art. X – art. 1027, art. XI, XVIII – art. 1031.

Porównując te teksty, widać niejednokrotnie podobieństwo nie tylko poszczególnych zasad, ale nawet stosowanych wyrażen czy całych zdań. Co warte podkreślenia, dotyczy to w dużej mierze zagadnień przez kanclerza H.F. d’Aguesseau nieuregulowanych.

Tak więc *Rozporządzenia* G. de Lamoignona wraz z ordonansami J.B. Colberta dały niewątpliwie podwaliny pod tworzący pewną całość system prawa, którego zasady naczelne zostały sformułowane, a zasadnicze partie ukończone – także w prawie cywilnym. Co więcej, biorąc pod uwagę zakres pracy, jaki wykonała ekipa pierwszego prezydenta, a po niej H.F. d’Aguesseau, nic dziwnego, że stworzenie *Kodeksu Napoleona* (choć oczywiście będącego na diametralnie innym poziomie techniki legislacyjnej i uwzględniającego rewolucyjne zmiany systemowe) było możliwe w zaledwie 4 miesiące.

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne

Bibliothèque Nationale de France

Fr 14051-14052

Fr 11714-11727

Źródła drukowane i opracowania:

Amar M., *Œuvres de Boileau avec un nouveau commentaire*, Paris 1821.

Arnaud A.J., *Les origines doctrinales du Code civil français*, Paris 1969.

Arrestez de Mr. le P. P. de L. Arrestez ou Loix projette'es dans des Conferences de Mr. le P. P. de L. pour le pays Coûtumier de France, & pour les Provinces qui s'y régissent par le Droit Ecrit, [b.m.w.], 1702.

Chévrier A.C., *Éloge de Guillaume de Lamoignon: Premier Président au Parlement de Paris (1617-1677), prononcé à l'ouverture de la conférence des avocats*, Paris 1856.

Code de procédure civile, motifs et rapports, édition stéréotype faite au moyen de matrices mobiles en cuivre, procédé d'Herhan, Paris 1806.

- Dawson J., *The codification of the French customs*, „Michigan Law Review”, kwiecień 1940, t. 38, nr 6, s. 765-800.
- Discours de M. le Chancelier d'Aguesseau, nouvelle édition, augmentée de ses instructions à son fils*, Paris 1831.
- Dumoulin C., *Oratio Auctoris, De Concordia et Unione Consuetudinum Franciæ, in Omnia quae extant Opera*, Paris 1681.
- Gaudry J.A.J., *Histoire du Barreau de Paris depuis son origine jusqu'a 1830*, Paris 1864.
- Hamscher A.A., *The Parliament of Paris After the Fronde 1653-1673*, University of Pittsburgh Press 1976.
- Klimaszewska A., *Code de commerce – francuski Kodeks handlowy z 1807 r.*, Gdańsk 2011.
- Loché J.G., *Législation civile, commerciale et criminelle ou commentaire et complément des codes françaises*, Bruxelles 1836.
- Monnier F., *Guillaume de Lamoignon et Colbert. Essai sur la législation française au XVII siècle*, Paris 1862.
- Motifs et discours prononcés lors de la publication du code civil, par les divers orateurs du Conseil d'État et du Tribunal*, Paris 1841.
- Œuvres complètes du Chancelier d'Aguesseau*, [red.] J.M. Pardessus, Paris 1819.
- Œuvres de M. Barthelemy Auzanet, ancien avocat au parlement, contenant ses notes sur la Coutume de Paris, ses mémoires, réflexions et arrêts, sur les questions les plus importantes de droit et de coutume*, Paris 1708.
- Ourliac P., de Malafosse J., *Histoire du droit privé*, Paris 1968.
- Peguera Poch M., *Aux origines de la réserve héréditaire du Code civil: la légitime en pays de coutumes (XVIe-XVIIIe siècles)*, Aix-en-Provence 2009.
- Recueil des Arrêtés de M. le Premier Président de Lamoignon, avec les recherches & les réflexions des jurisconsultes qui, par ses ordres, avoient préparé son travail*, [wyd.] F. Richer, Paris 1783.
- Recueil des Arrêtés de M. le Premier Président de Lamoignon, nouvelle édition revue et corrigée*, [wyd.] J. Merlin, Paris 1777.
- Royer J., *Histoire de la justice en France*, Paris 2001.
- Salmonowicz S., *Od Justyniana Do Kodeksu Napoleona. Rozważania nad problematyką i terminologią zbiorów prawnych feudalnej Europy*, [w:] idem, *O rzemiośle recenzenta. Studia z warsztatu historyka*, Warszawa 1999.
- Sójka-Zielińska K., *Kodeks Napoleona. Historia i współczesność*, Warszawa 2008.
- Vie de M. Premier Président de Lamoignon, écrit d'après le mémoires du temps et les papiers de la famille*, Paris 1781.

ON THE HISTORY OF FRENCH CIVIL LAW. 'ARRÊTÉS'
OF THE FIRST PRESIDENT OF THE PARLIAMENT OF PARIS
GUILLAUME DE LAMOIGNON

Summary

This publication explores the topic of works on the codification of substantive civil law conducted in France in the 17th century, which led to the development of a draft of a complex and innovatively systemized legislative act capable of fulfilling the role of a civil code (*Arrêtés de M. le Premier Président de Lamoignon*). Although never promulgated, it was of aid in the 18th century to chancellor H.F. d'Aguesseau in the work on his ordinances, which were subsequently incorporated into the Civil Code of 1804. The Napoleonic Commission of J.E.M. Portalis also drew from this output, and many of its provisions were later copied into the Napoleonic Code.

Key words: *Arrêtés*, Guillaume de Lamoignon, civil law, Coutume de Paris, Barthélemy Auzanet, Henri François d'Aguesseau, Jean Étienne Marie Portalis, civil code of 1804, Napoleonic Code

DE L'HISTOIRE DU DROIT CIVIL FRANÇAIS. «ARRÊTÉS»
DU PREMIER PRÉSIDENT DU PARLEMENT DE PARIS,
GUILLAUME DE LAMOIGNON

Résumé

L'étude présente le déroulement, au XVIIe siècle en France, du processus de codification dans le domaine du droit civil matériel, à la suite duquel a été rédigé un projet d'un acte juridique complet et structuré d'une manière innovante qui pouvait jouer avec succès le rôle du Code civil (*Arrêtés de M. le Premier Président de Lamoignon*). Même s'il n'a pas vécu assez longtemps pour voir la promulgation, au XVIIIe siècle, le chancelier H. F. d'Aguesseau a profité de cet ouvrage pour élaborer ses ordonnances qui ont ensuite été incorporées au Code civil de 1804. Cet ouvrage a été également utilisé par la commission napoléonienne de J.É.M. Portalis, et de nombreuses dispositions ont ensuite été copiées au *Code Napoléon*.

Mots-clés: *Arrêtés*, Guillaume de Lamoignon, droit civil, Coutume de Paris, Barthélemy Auzanet, Henri François d'Aguesseau, Jean Étienne Marie Portalis, Code civil de 1804, Code Napoléon